

KOVÁCH IMRE

*A birtokrekonstrukciós módszer lehetőségei a magyar
mezőgazdaság birtok- és földhasználat szerkezetének a
kutatásában¹*

A földkérdés és privatizáció 1990 után, majd a földbirtok és földhasználat koncentráció nagymértékű felerősödése jelentős változásokat eredményezett a magyarországi mezőgazdasági termelésben (Kovách 2012, Kovács 2007). A piacra és önellátásra termelés kettőssége változó formákban és arányokban ugyan, de túlélte a radikális agrárszerkezeti változásokat. Még egy évvel az európai uniós tagság elnyerése után is a teljes- és részidős piacon értékesítő, és a kizárólag önellátásra termelő mezőgazdasági egységek száma megközelítően hasonló volt (KSH). 2000 és 2010 között az egyéni gazdaságok száma negyven százalékkal csökkent (AMÖ 2010). 400 000 kisebb családi gazdaság került ki a mezőgazdasági cenzusból vagy fejezte be az agrártermelést, de a nagyrészt vagy egészében önellátásra termelő gazdaságok aránya 60 százalék volt még 2010-ben is (AMÖ 2010).

A háztartások önellátásra termelésének a magas aránya Albert és Kohler szerint az Európai Unió új tagállamaiban mindenhol magas (Albert és Kohler 2008). Jehlicka és Smith (2010) mutatták ki, hogy az új tagállamok lakosságának 38-51 százaléka termel élelmiszert saját fogyasztásra. A szerzőpáros szerint a saját fogyasztású élelmiszer termeléséhez kapcsolódó tevékenységformák nem csak a szegény néprétegek túlélési stratégiáinak, a gazdasági kényszereknek, a szocializmus élelemhiányának és a hagyományoknak a következményei, hanem a magasabb státuszú, városi családok is egyre inkább motiváltak a biztos forrásból származó és egészségesebbnek tekintett élelmiszer előállításában és a hobbicélú gazdálkodásban.

A mezőgazdasági összeírások adatai értelmében Magyarországon ugyan erőteljesen csökken a mezőgazdasági kis- és miniüzemek száma, de a saját szükségletre termelés még mindig elterjedt tevékenység. 2010-ben a családi gazdaságok és mezőgazdasági üzemek 85 százaléka használt 5 hektárnál kisebb földet (AMÖ 2010). 567 000

¹ "The research was supported by the European Union and the State of Hungary, co-financed by the European Social Fund within the framework of TÁMOP-4.2.4.A/2-11/1-2012-0001 'National Program of Excellence' – convergence program for the elaboration and execution of a national personal support system for students and researchers. The project is implemented with the support of the European Union and co-financed by the European Social Fund.

kisgazdaság és további 1,1 millió család, együttesen a magyar háztartások 40 százaléka állít elő élelmiszert. A csak önellátás céljára termelő gazdaságok aránya 60 százalék az összes családi gazdaságon belül, de a piacra termelők jelentős része is termel élelmet a család ellátására. Az új EU tagállamokból származó adatok nagyobb társadalmi csoportok saját fogyasztásra szánt élelmiszer termelésében történő részvételéről tanúskodnak. A Cseh Köztársaságban 54,8 százalék az 5 hektár alatti földet használók aránya (CSO Public Database, 2012). Magyarországon ez az adat 53,4 százalék. Romániában az 5 hektár alatti gazdaságok adják az összes farm 92,3 százalékát (RCSO Public Database 2012). A lengyel gazdálkodó családok 52,8 százaléka termel 5 hektárnál kisebb területen (Department Rolnictwa, 2013, PCSO).

Az agrárszerkezet másik jellegzetessége a földtulajdon és földhasználat erőteljes koncentrációja. 2007-ben az összes termelő 0,32 százalékának a használatában volt a termőföld 56,7 százaléka (KSH, GSZÖ 2007). Az ötven hektárnál többet használó gazdaságok termeltek a föld 78 százalékán. A 2010-es Általános Mezőgazdasági Összeírás során 300 hektárnál több földet használónak találták az összes gazdaság 0,32 százalékát. Ez a kisszámú mezőgazdasági üzem a föld 56,7 százalékán termelt. Az összes gazdaság 1,1 százalékának a használatában volt a termőföld 72 százaléka. Ezek az adatok rendkívüli mértékű fölbirtok és földhasználat koncentrációról tanúskodnak. A koncentráció mértékét a 2010-es adatoknak az 1935-ös földbirtok adatokkal történő összehasonlítása is megmutatja. A két világháború közötti korszak földbirtokstruktúráját a kortársak és a mai történettudomány is torznak tartották és külön hangsúlyozták a nagybirtokok arányának a dominanciájából eredő szerkezetproblémákat. 1935-ben a hatszáz hektáron felüli birtokok tették ki az összes birtok 0,1 százalékát, amelyek a föld 29,9 százalékát használták. Az összes birtok 43,2 százalékát jelentő 100 hektáron felüli gazdaságok, a föld 43,1 százalékát használták. 2010-ben a 100 hektáron felüli gazdaságok az összes föld 72 százalékát művelték. Az 5 hektár alatti gazdaságok 1935-ben az összes gazdaság 72,5 százalékát jelentették, amelyek a föld 10,1 százalékán termeltek. 2010-ben ugyanehhez a földnagyság kategóriához tartozó gazdaságok aránya 79,8 százalék az összes gazdaságon belül. Az 5 hektár alatti gazdaságok 2010-ben a föld 5,2 százalékát használták szemben az 1935-ös 10,1 százalékkal. A legnagyobb és legkisebb birtokkategóriák adatainak az összevetése is elég bizonyítékot adott annak az alátámasztására, hogy 2010-ben sokkal erőteljesebb a földhasználat koncentráció, mint 1935-ben volt.

A földbirtok és földhasználat koncentráció mértékét a KSH felvételei mellett egy másik adatbázis alapján is jellemezni lehet. Az Európai Unió egyik mezőgazdasági támogatási formája a földalapú támogatás, amelyet minden évben a gazdáknak folyósítanak. A kifizetésnek csupán adminisztratív feltételei vannak. Például a 30 hektár feletti támogatott föld felett több haszonnövény termelése is kötelező, bár a

termékfajta a támogatás rendje nem szabályozza. A jelentős támogatási összeg (2014-ben hektáronként 69000 – 70000 forint) ellenértékeként produktumot nem kell felmutatni. Ez jelentős hozzájárulás mind az egyéni, mind a társas gazdaságok és gazdasági szervezetek éves bevételeihez és a gazdálkodók alapérdeke, hogy pontos adatokat adjanak meg, hiszen a tulajdonukban és használatukban levő földek nagyságától függ a támogatás összege. A földalapú támogatásra évente 170-180 000 gazda és gazdálkodó szervezet nyújt be igényt. Az adatszolgáltatás pontosságának anyagi érdekeltisége miatt a földalapú támogatások adatbázisait lehet a valós magyarországi földbirtokmegoszlás forrásainak tekinteni. A mezőgazdaság egyetlen, földet használó szereplőjének sem érdeke a használt föld nagyságának az eltitkolása, hiszen jelentős összegetől esne el az, aki a tulajdonában, használatában levő földeket részben vagy egészében eltagadná.

A támogatási adatokat a Földművelésügyi Minisztérium a honlapján közli az EU rendelkezése értelmében. Az adatbázisban a támogatás nagysága mellett a támogatott személy vagy gazdaság nevét és pontos lakcímét is feltüntetik. A támogatás teljes összegét az évi egy hektárra eső támogatás összegével osztva egyszerűen meg lehet állapítani a földbirtokok nagyságát. Az adatok alapján összeállított adatbázis azonban más elemzésekre is alkalmas. Egy észak-alföldi kisváros agrárviszonyait tanulmányozva figyeltünk fel arra Megyesi Boldizsár kollégámmal, hogy a nyilvános adatbázis alapján név szerint azonosítható földtulajdonosok földbirtok nagysága nem egyezik azzal, amelyről a személyes interjúk során, éppen az adatok nyilvánossága miatt, teljes pontossággal beszámoltak. A KSH vonatkozó adatait elemezve még inkább arra jutottunk, hogy a statisztikai adatok nem mindenben tükrözik a földbirtokok valós nagyságát, mert nem tudják rögzíteni és összegezni például a családtagok tulajdonában levő földeket.

A földalapú támogatások név szerinti adatai alapján a példánkban szereplő kisváros személyesen is ismert gazdálkodóinak az adatait megtekintve derült ki, hogy sok esetben ugyanazon a lakcímen bejelentett családtagok nevén is szerepel földbirtok, illetve, hogy a nagyobb gazdasági szervezetek címén bejelentett, több, az adott intézményhez ellenőrizhetően kapcsolódó szervezet tulajdonában is van föld. Az előbbieket alapján úgy gondoltuk, hogy közelebb jutunk a valós földhasználati és földbirtokviszonyok elemzéséhez, ha felhasználva a nyilvános adatbázis lehetőségeit a birtokrekonstrukciónak elnevezett eljárással összeadjuk az egy címre bejelentettek tulajdonában, használatában levő földeket. A társadalomtudományi elemzésekre használt SPSS programcsomag megfelelő parancsának a felhasználásával² tudtam összevonni az egy címen szereplők földtulajdon adatait. A kapott eredmények név

² amelynek megismertetéséért Hajdú Gábor kollégámnak tartozok köszönettel

szerinti ellenőrzése nem hagyott kétséget arról, hogy a birtokrekonstrukciós eljárás ismertetett módszere sikerrel használható az országos adatokon is.

A kisvárosból 876 termelő szerepelt a 2013-as földalapú támogatások listáján. A birtokrekonstrukció során 109 esetben, tehát az eredeti lista 12,5 százalékában történt meg a földbirtokadatok összevonása. Minden összevont esetet ellenőrizve valóban a családtagok nevéen levő földek kerültek össze, illetve azoké az intézményeké és szervezeteké, amelyek egy gazdasági egységhez tartoztak. A birtokrekonstrukciós eljárást követő földbirtokmegoszlás felső kategóriáihoz tartozók száma és aránya nőtt meg (50-100 hektár, 100-200 hektár, 200-500 hektár, 500 hektár felett). A módszer igazolta az előzetes várakozásaimat, amelyek szerint a birtokrekonstrukció a földbirtok és földhasználat eddig ismert adatain túlmenő koncentrációt mutat ki.

A kisvárosi adatokon végzett birtokrekonstrukciót követően a 2013-as földtámogatási adatokon is elvégeztem a megfelelő eljárásokat. A 2014-es támogatásokat csak 2015 első hónapjaiban fizetik. Az adattisztítást követően 173378 birtokos neve maradt a listán. 12285 esetben történt birtokösszevonás, ami az eredetileg a listán szereplők 6,6 százaléka. A legtöbb összevont birtok 8 volt. A 100 hektár feletti birtokok száma 72-vel nagyobb a birtokrekonstrukciót követően annak ellenére, hogy 12285 gazdaság adatai összevonásra kerültek. A birtokrekonstrukcióval a 25-50 és 50-100 hektár közötti birtokok aránya nőtt az összes támogatottak között. Kovács Imre tördelt földkoncentráció

A birtokrekonstrukciós eljárás további folytatása következik majd a kutatás későbbi fázisaiban. Az azonban teljesen biztos, hogy a földbirtok és a földhasználat koncentráció az eddig regisztrált adatoknál is magasabb. A bemutatott eljárás nem jelenti azt, hogy a valóságos magyarországi birtokszerkezet teljes egészében rekonstruálható. A módszer például nem alkalmas a nem azonos lakcímen élő családtagok, társtulajdonosok nevére bejegyzett, egy mezőgazdasági üzem által használt földek összesítésére. Az igazán nagy, az ország több régiójában is földeket műveltető birtokosok felderítése csak egyéni eljárásokkal elvégezhető. Annyi vált bizonyossá, hogy az eddig használt statisztikákat érdemes más módszerekkel is kiegészíteni.

Irodalom

Alber, J. - Kohler, U. (2008): Informal Food Production in the Enlarged European Union. Social Indicators Research, 89 (1), 113-127.

Általános Mezőgazdasági Összeírás, KSH 2010

Czech Statistical Office, Public Database, 2012

Department Rolnictwa, Polish Statistical Office, 2013

- Jehlicka, P. Smith, J. (2011): An unsustainable state: contrasting food practices and state policies in the Czech Republic. *Geoforum*, 42(3) pp. 362–372.
- Kováč I. (2012): A vidék az ezredfordulón. Argumentum, Budapest
- Kovács K. (2007/1): Structures of Agricultural Land Use in Central Europe. In Heinonen, M.–Nikula, J.–Kopoteva, I.–Granberg, L. (eds.): *Reflecting Transformation in Post-socialist Rural Areas*. Newcastle Cambridge Scholars Publishing. 87–114.
- Romanian Statistical Office, Public Database, 2012